

Допустимість призначення експертизи за власною ініціативою адміністративного суду

Станіслав Шептуховський

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0087-1868>, e-mail: nauka_ict@ssu.gov.ua

Самостійно зібрані адміністративним судом докази не мають переважної допустимості. Законним є призначення судом експертизи лише в межах строків провадження й тільки як крайнього, не замінюваного іншими, засобу доказування.

Ключові слова: адміністративне провадження; призначення експертизи; допустимість; спеціальне знання.

Admissibility of Expert Examination Ordered of the Administrative Court's Own Motion

Stanislav Sheptukhovskiy

Evidence independently collected by the administrative court does not enjoy superior admissibility. The ordering of an expert examination by the court is lawful only within the procedural time limits and solely as an ultimate means of proof, irreplaceable by other evidentiary instruments.

Keywords: administrative proceedings; appointment of expert examination; admissibility; specialized knowledge.

До основних засад адміністративного судочинства поміж іншого належить: верховенство права; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; розумність строків розгляду справи судом (відповідно до п. 1, 4, 5, 8 ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) [1].

Засада (принцип) офіційного з'ясування всіх обставин у справі дає змогу суду не обмежуватися оцінкою поданих сторонами сукупностей доказів або їх перевіркою, а створювати нову їх сукупність, з'ясовувати обставини справи на власний розсуд, самостійно збираючи докази включно із висновком експерта. Адміністративний суд може вийти за межі позовних вимог (ч. 2 ст. 9 КАС України) за дискреційних підстав, він уживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх (а не істотних або спірних тощо) обставин у справі. Припис, за яким адміністративний суд виявляє, витребує (ч. 4 ст. 9 КАС України) докази з власної ініціативи є імперативним, тоді як їх збирання чітко визначено як його (обмежене певними винятками) право (ч. 4 ст. 77 КАС України) [1]. Система, у якій суд вдається до активного розслідування й сам збирає докази для вирішення справи, є інквізиційною (*inquisitorial*

trial) [2]. Українська судова система має змішаний характер, доповнюючи змагальність інквізиційністю не тільки в адміністративному, але й у кримінальному судочинстві (слідчий суддя) і, як виняток, — також у цивільному (самостійне збирання судом доказів, за загальним правилом, забороняється (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81 Цивільного процесуального кодексу України) [3]).

В контексті диспозитивності призначенням доказів є доведення перед судом їх переконливості (ч. 1 ст. 9 КАС України). Докази оцінюються (ч. 1 ст. 90 КАС України), а їх достатність визначається за внутрішнім переконанням судді (ч. 2 ст. 76 КАС України). Іноді закон прямо зобов'язує суд ухвалити рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони (провадженнях про застосування санкцій, ч. 6 ст. 283-1 КАС України) [1]. Але як бути із сукупністю доказів, зібраних власне судом?

Інквізиційна модель судочинства є вразливою з погляду неупередженості [4]. У ній той, хто переконує за допомогою доказів, і той, кого переконують, є тим самим суб'єктом. Суд доказує значущі для вирішення справи обставини сам собі, займається самопереконанням. Будь-який суд має бути

безстороннім. Внутрішнє переконання, за яким адміністративний суд оцінює наявні у справі докази, ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні (ч. 1 ст. 90 КАС України). Але жоден доказ, в тому числі одержаний судом самостійно, не має для нього наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 90 КАС України) [1].

Адміністративний суд може збирати докази на власний розсуд і за власною ініціативою, оцінюючи їх зміст і достатність за внутрішнім переконанням. Цю його діяльність підпорядковано загальним вимогам, що ставляться перед доказами в адміністративному судочинстві: належність (ст. 73 КАС України), допустимість (ст. 74 КАС України), достовірність (ст. 75 КАС України), достатність (ст. 76 КАС України). Зокрема, з погляду допустимості, засоби доказування мають відповідати природі доказуваних обставин (ч. 2 ст. 74, ч. 3 ст. 91 КАС України); докази, одержані з порушенням законного порядку, судом до уваги не беруться (ч. 1 ст. 74 КАС України); в іншому разі (тобто у разі, коли суд визначив обставини, що мають істотне значення, на підставі недопустимих доказів) ідеться про підставу для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд (п. 4 ч. 2 ст. 353 КАС України) [1].

Оцінювання судом доказів уключає оцінювання їх допустимості (ч. 3 ст. 90 КАС України) [1]. Не є винятком докази, самостійно зібрані судом. Щодо них так само проводиться оцінка того, чи є засоби доказування належними з погляду предмета доказування й чи їх одержано за правомірною процедурою. Як «процедурна», так і «інструментальна» складові допустимості доказів є питанням їх законності.

В контексті проведення судової експертизи згаданий «інструментальний» аспект допустимості визначено так (ч. 2 ст. 74 КАС України): «Обставини справи, які за законом **мають** бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування» (тут і далі курсив і **виділення** — Авт.). Закон, який установлює необхідність підтвердження тих чи тих обставин саме певними засобами,

звісно ж, охоплює (крім інших законодавчих актів) також власне КАС України. Його приписами доволі категорично встановлено: суд призначає експертизу у справі за умови, якщо «для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні *спеціальні знання* <...> без яких *встановити* відповідні обставини *неможливо*» (п. 1 ч. 1 ст. 102 КАС України). Формально-логічний розбір цієї конструкції дає змогу стверджувати, що в порівнянні зі сторонами умови призначення експертизи судом є більш вимогливими. Зокрема припустити, що в КАС України цей спосіб збирання й перевірки доказів розглядається як крайній захід, а спеціальне знання — як винятковий засіб встановлення обставин, з'ясування яких має значення для справи. Зрештою, надання обома чи однією стороною висновків (за відсутності сумнівів у їх правильності) позбавляє суд права призначити експертизу з того самого питання (п. 2 ч. 1 ст. 102 КАС України). Відтак однаково некоректним є як призначення експертизи щодо обставин, з'ясування яких не потребує спеціальних знань, або щодо обставин, вже з'ясованих експертизою, так і намагання замінити її іншими доказами, зокрема застосувати спеціальні знання поза експертизою. Проте окрім експерта носієм спеціальних знань (а також навичок) є спеціаліст. Тут слід зазначити, що його процесуальна функція зведена до надання консультацій і технічної допомоги суду (ч. 1 ст. 70 КАС України). Вона не заперечує, а підтверджує виняткову роль експертизи: в адміністративному процесі знання спеціаліста не застосовуються для з'ясування обставин, адже допомога та консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта (ч. 2 ст. 70 КАС України) [1]. Чіткому розумінню того, установлення яких саме обставин немислиме без «спеціальних знань», перешкоджає законодавча невизначеність останнього. Проте щонайменше в питаннях, з яких судова експертиза проводиться (тобто за усіма записами Реєстру затверджених методик судових експертиз, який має тенденцію до розширення) — спір про «спеціальність» того чи того знання вже не виникає.

Інший критерій допустимості: чи не одержано докази з порушенням порядку, вста-

новленого законом (ч. 1 ст. 74 КАС України)? «Одержання доказу» — це широкий комплекс дій. У випадку із експертизою він не зводиться лише до додержання процедури її призначення — це також дотримання порядку самого експертного дослідження як його унормовано саме законом. Отже, «порядок, установлений законом», охоплює весь алгоритм одержання доказу. Будь-яке його порушення, незалежно від того, хто таке порушення вчинив, позбавляє суд можливості взяти відповідний доказ до уваги. В контексті процесуального законодавства «порядок» встановлюється приписами, зокрема про строки, стадії, суб'єктів. Постає питання: чи може бути призначена експертиза після завершення не судового розгляду як такого, а визначених законом його граничних строків. Відомо, що строк розгляду адміністративної справи обчислюється з відкриття провадження в адміністративній справі і є граничним (за загальним правилом — в межах 60 днів підготовчого провадження та 30 днів розгляду справи по суті в загальному позовному провадженні (ч. 1, 2 ст. 193 КАС України) або не більше 60 днів — у спрощеному (ст. 258 КАС України) [1]). Також відомо, що цих строків з різних причин додержуються не завжди. У КАС України наслідки порушення цих строків не встановлено. З погляду стадій процесу, поки він триває, зберігається потреба в з'ясуванні обставин. Проте строк є частиною способу адміністративного провадження, тому здобуте судом за межами цього способу є порушенням порядку і суперечить ч. 2

ст. 19 Конституції України [5]. А отже, є недопустимим доказом.

Допустимість доказів, ініціативно зібраних адміністративним судом, є предметом його ж оцінювання. Зокрема висновки експерта мають відповідати критеріям призначення експертизи в межах визначених законом строків розгляду адміністративної справи та застосування цього засобу доказування саме як виняткового.

Перелік джерел посилання

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
2. Берназюк Я. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі: особливості адміністративного судочинства. Supreme Observer. 2025. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/149/pryntsyyp-ofitsiinoho-ziasuvannia-vsikh-obstavyn-u-spravi-osoblyvosti-administrativnoho-sudochynstva> (дата звернення: 27.01.2026).
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
4. Pros and Cons of Inquisitorial System. uollb.com. 2024. July 14. URL: <https://uollb.com/blogs/uol/pros-and-cons-of-inquisitorial-system> (дата звернення: 27.01.2026).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.01.2026).